

NELER ÖĞRENECEĞİM?

- Siyasi Alanda Yapılan İnkılâplar
- Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)
- Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923)
- Halifeliğin Kaldırılışı (3 Mart 1924)

SİYASİ ALANDA YAPILAN İNKILÂPLAR

1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923’de Cumhuriyetin ilan edilmesi, 3 Mart 1924’de halifeliğin kaldırılması ve anayasal düzenlemeler siyasi alanda yapılan inkılâp hareketleridir.

1. Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

Siyasi alanda yapılan ilk inkılâp saltanatın kaldırılmasıdır. İslam öncesi Türk devletlerinden itibaren devlet idaresinde tek bir ailenin hüküm sürdüğü saltanat geleneği dışında, her hangi bir sistem tanımayan Türk milletini, kutsiyet atfettiği saltanat idaresinden vaz geçmeye itecek olan bu karar, inkılâp hareketleri içindeki en önemli adımlardan biridir.

Milli Mücadele’nin başlangıcından itibaren adı konulmadan, gelecekteki idarenin cumhuriyet olacağını gösteren bir takım gelişmeler yaşandı. Bunlardan en önemlisi 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıdır. Akabinde 20 Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yer alan ve millet egemenliğine vurgu yapan maddeler bu konudaki kanıları daha da kuvvetlendirdi. Özellikle kanundaki, “*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir; Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi’nde belirir ve toplanır; Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşır*” gibi hükümler yeni Türk devletinde saltanatın yeri olmadığını açıkça ortaya koymaktaydı. Kanun-i Esasi’nin içerdiği maddelerin saltanat yanlısı vekilleri rahatsız etmesi mecliste tartışmalara neden olsa da sonuç değişmedi.¹

Milli Mücadele’nin askeri safhasının kazanıldığı ve diplomatik sürecin başlayacağı dönemde, başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletlerinin saltanatı, Türk tarafını zayıflatmak için kullanmak istemesi, saltanatın kaldırılması doğrultusundaki çalışmaları hızlandırdı. İstanbul Hükümetinin barış sürecine dâhil olmak konusunda ısrarcı tavrı, Ankara’da Milli Mücadele’nin başarısından pay alma çabası olarak yorumlandı ve tepki çekti.² Konferansa farklı düşüncelere sahip iki heyetin katılması durumunda İtilaf Devletleri karşısında güçlü ve kararlı hareket edilemeyeceğini bilen Mustafa Kemal

¹ İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Saray, *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller*, İstanbul, 1998, s. 135-136

² Cezmi Eraslan, “Siyasi Alanda Yeniden Yapılanma”, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*, Editör: Cemiz Öztürk, İstanbul, 2005, s. 169-172 [s. 169-189]

Paşa, konunun mecliste görüşülerek halledilmesini uygun gördü. 30 Ekim 1922’de başlayan görüşmeler³ sonucunda 1 Kasım 1922’de kabul edilen kanunla, saltanat ve halifelik birbirinden ayrılarak saltanata son verildi. Osmanlı Devleti’ne hukuken son veren bu kararın alınması sonrasında İstanbul hükümeti istifa etti. Böylece İtilaf Devletleri’nin Lozan’da planladıkları oyun bozuldu. Saltanın kaldırılması ile milli egemenliğin önündeki en önemli engel de kaldırıldı. Bu durum aynı zamanda cumhuriyetin ilan edilmesi sürecini de hızlandırdı.⁴ Sultan Vahdettin’in 17 Kasım 1922’de bir İngiliz gemisiyle İstanbul’u terk etmesi üzerine⁵, kardeşi Abdülmecit Efendi 18 Kasım 1922’de “Halife-i Müslimîn” unvanıyla halifelik makamına getirildi.⁶

2. Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923)

Milli Mücadele’nin başlangıcından itibaren alınan kararlar ve yapılan icraatlar adı konulmamış olsa da cumhuriyet rejiminin belirtileriydi. Bununla birlikte kritik bir dönemde bulunulması nedeniyle, girilecek rejim tartışmalarının sebebiyet vereceği bölünmelerin önüne geçmek için bu kelimenin kullanılmasından kaçınıldı.⁷ 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla başlayan süreç kaçınılmaz bir şekilde anayasal düzene ve millet egemenliğine doğru ilerlemekteydi. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte meydana gelen rejim boşluğu, cumhuriyetin ilan edilmesi için uygun bir ortam oluşturdu. 13 Ekim 1923’de Ankara’nın başkent ilan edilmesi sonrasında, yeni kabinenin kurulması için çalışmalara başlandı. 25 Ekim’de yapılan görüşmelerde çıkmaza girilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa cumhuriyetin ilan edilmesi için harekete geçti.⁸

28 Ekim 1923 günü Halk Fırkası yönetim kurulu toplantısından çıkan Mustafa Kemal Paşa, Çankaya’da yemeğe çağırdığı, Kemalettin Sami, Halit, Ali Fuat, İsmet ve Kazım Paşalar ile Rize Milletvekili Fuat ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Beylere, yemek sırasında “*Yarın Cumhuriyeti ilân edeceğiz!*” dedi. Mustafa Kemal’in düşüncesi davetliler tarafından da kabul gördü. Aynı gece Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile birlikte gerekli yasa tasarısı taslağını hazırlayarak, anayasanın devletin yönetim şeklini belirleyen maddelerini değiştirdi.⁹ Parti meclisine sunulan bu maddeler şu şekildeydi:

1. *Türkiye Devleti’nin hükümet şekli cumhuriyettir.*
2. *Türkiye Devleti Bıtyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin ayrıldığı idare kollarını Bakanlar vasıtasıyla yönetir.*

³ Refik Turan vd. ..., *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 177

⁴ Orhan Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (XIX-XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi)*, Ankara, 2011, s. 252-253

⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara, 1996, s. 259

⁶ İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 141-142

⁷ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul, 2005, 209

⁸ Zerrin Günel, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, XVIII.-XIX. Yüzyıl İslahat Hareketlerinden 1938’e*, Ankara, 2008, s. 233

⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Haz. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul 2010, s. 598-599

3. *Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi yeni cumhurbaşkanının seçilmesine kadar devam eder. Görev süresi biten cumhurbaşkanı tekrar seçilebilir.*
4. *Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla lüzum görüldükçe Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder.*
5. *Başbakan, cumhurbaşkanı tarafından ve meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer bakanlar, başbakan tarafından ve yine meclis üyeleri arasından seçildikten sonra cumhurbaşkanı tarafından hepsi birden meclisin onayına sunulur. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama, meclisin toplantısına bırakılır.¹⁰*

Parti grubunda kabul edilen maddeler, 29 Ekim 1923 günü meclis genel kurulunda bütün vekillerin oyunu alarak kabul edildi. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa da cumhurbaşkanlığına seçildi. 30 Ekim'de ise Mustafa Kemal Paşa tarafından İsmet Paşa başbakanlığa tayin edildi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk cumhuriyet hükümeti resmen görevine başladı.¹¹

Milli egemenliğe geçişin en önemli aşaması olan cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni Türk Devleti'nin rejiminin adı resmen konuldu. Uygulamada büyük sorunlara neden olan meclis hükümeti sistemine son verilerek kabine hükümeti modelinin uygulanmasına başlandı.¹²

3. Halifeliğin Kaldırılışı (3 Mart 1924)

1 Kasım 1922'de hilafet ile saltanatın birbirinden ayrılması ve aynı gün saltanatın kaldırılması sonrasında Abdülmecit Efendi halifeliğe seçilmişti.¹³ Bu dönemde, halkın halifeye bağlılığının devam etmesi, bu kurumun başka devletler tarafından İslam dünyasında etkili olmanın aracı olarak kullanılması ihtimali; meclisin Halifeliği dışarıya karşı bir güç ve denge unsuru olarak elinde tutmak istemesi gibi nedenlerle halifeliğin devam ettirilmesi uygun görüldü.¹⁴

Mustafa Kemal Paşa, halifeliğin kaldırılmasının gerekli olduğuna inanıyordu. Nitekim cumhuriyetin ilanı sonrasında, muhaliflerin Halife Abdülmecit Efendi'nin etrafında toplanmaya ve saltanat yanlısı yayınlar yapmaya başlamaları onun bu görüşünü haklı çıkardı.¹⁵ Bununla birlikte Abdülmecid Efendi, halife olarak nasıl hareket edeceği konusunda kendisine bir çerçeve çizilmiş olmasına rağmen, cumhuriyet idaresine aykırı davranışlar sergilemeye başladı.¹⁶ Halifenin bu tavrı

¹⁰ Osman Akandere, Yaşar Semiz (Editörler), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Konya, 2011, s. 175; İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Saray, a.g.e., s. 152-153.

¹¹ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, İstanbul 1997, s. 93 [s. 85-173]; Bernard Lewis, a.g.e., s. 261

¹² Orhan Doğan, a.g.e., s. 255; Refik Turan vd. ..., a.g.e., s.182

¹³ İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Saray, a.g.e., s. 141-142

¹⁴ Orhan Doğan, a.g.e., s. 255-256

¹⁵ Zerrin Günel, a.g.e., s. 234

¹⁶ Osman Akandere, Yaşar Semiz, a.g.e., s. 178

vekiller arasında halifeliğin kaldırılması gerektiği kanısını kuvvetlendirdi. Diğer taraftan İslam ülkeleriyle ilişkilerin bozulacağını düşünen bir grup ise halifeliğin korunması gerektiğini savunuyordu.¹⁷

1924 yılı başlarında İzmir'deki tatbikatlara katılan Mustafa Kemal Paşa, hilafetin kaldırılması, Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması ve eğitimin birleştirilmesi konusunda İsmet, Kazım ve Fevzi Paşalar ile ortak bir karara vardı. 1 Mart 1924 günü meclisi açış konuşmasında cumhuriyetin korunması, milli eğitim sisteminin oluşturulması ve dinin siyaset aracı olarak kullanılmasının önüne geçilmesi konularına vurgu yaptı.¹⁸ Bu doğrultuda Halk fırkası içinde yapılan çalışmalar neticesinde 3 Mart 1924'de halifeliğin kaldırılmasına dair kanun teklifi, elli dört milletvekilinin imzasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunuldu. Kanun teklifinin gerekçesi; *"Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde halifelik makamının varlığı sebebiyle Türkiye, iç ve dış politikasını iki başlı olmaktan kurtaramadı. Bağımsızlığında ve ulusal yaşantısında ortaklık kabul etmeyen Türkiye, görüntüde de olsa ikiliğe dayanamazdı. Yıllardan beri Türk milletinin felaket sebebi ve sonunda Türk İmparatorluğu'nun çökme vasıtası olan padişah ailesinin, halifelik kılığı içinde, Türkiye'nin varlığına daha da zararlı olacağı, ağır denemelerle kesin olarak belirlenmiştir."* şeklinde ifade edildi.¹⁹ Kararın oy birliğiyle alınabilmesi için her ayrıntı uzun uzun tartışıldı ve herkese sınırlama yapılmaksızın konuşma hakkı verildi.²⁰ Neticede on üç maddelik kanun teklifi kabul edilerek halifelik kaldırıldı. Yasa, gece yarısından itibaren uygulamaya konuldu. Aynı gün Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasının yanı sıra Tevhid-i Tedrisat Kanunu da meclisten geçirildi.²¹

Halifeliğin kaldırılmasıyla cumhuriyet rejiminin ve laiklik ilkesinin icap ettirdiği adımlardan biri daha atılmış oldu. Devlet yönetiminde çift başlılığın meydana gelmesinin önüne geçildiği gibi Osmanlı hanedanı sınır dışı edilerek saltanat mensupları etrafında meydana gelecek gruplaşma da engellendi.²²

¹⁷ Refik Turan vd. ..., a.g.e., s. 184

¹⁸ Bernard Lewis, a.g.e., s. 263

¹⁹ Mahmut Goloğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Trabzon, 2010, s. 128

²⁰ Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik*, İstanbul, 2006, 206-216

²¹ Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, İstanbul, 1975, s. 174-175

²² Orhan Doğan, a.g.e., s. 257

NELER ÖĞRENECEĞİM?

- Anayasal Hareketler
- Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri
- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Anayasal Hareketler

20 Ocak 1921 tarihli ilk anayasada yeni bir Türk Devleti'nin kurulacağı izlenimi verilmiş, egemenliğin millete ait olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üzerinde bir güç bulunmadığı ifade edilmişti. Ülkenin bulunduğu kritik dönem nedeniyle, geçiş anayasası niteliğinde hazırlanan metnin içeriğine eklenecek çağdaş, demokratik ve laik unsurlar ileri bir tarihe bırakılmıştı.¹

1921 Anayasası Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan ve 13 Eylül 1920 tarihlerinde meclise verdiği iki genelgeye dayanmaktaydı. Devletin kuruluşunu ve yetkilerini; siyasi, idari ve askeri alanlarda takip edeceği politikaları ortaya koyan bu genelgeler temel alındı. Dokuz aylık bir çalışmanın neticesinde, yirmi üç esas ve bir ek maddeden ibaret olarak hazırlanan bu anayasa, kısa olmasına rağmen daha sonra kabul edilecek anayasalarda örnek alındı.²

1921 Anayasası'nın ilk on maddesi meclis ve hükümetin oluşumuna, yetkilerine ve çalışmalarına ilişkindi. Diğer maddeler ise taşra idaresini düzenleyen hükümleri içermektedir.³ Anayasanın ilk on maddesi şu şekildedir:

- ☐ 1. Madde: *Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli halkın mukadderatını bizzat ve fiili olarak yönetmesi ilkesine dayanır.*
- ☐ 2. Madde: *Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır*
- ☐ 3. Madde: *Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını taşır.*
- ☐ 4. Madde: *Büyük Millet Meclisi iller halkınca seçilmiş üyelerden oluşur.*
- ☐ 5. Madde: *Büyük Millet Meclisinin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır ve yeniden seçilmek mümkündür. Eski meclis, yeni meclis toplanıncaya kadar göreve devam eder. ...*
- ☐ 6. Madde: *Büyük Millet Meclisi'nin genel kurulu kasım başında davetsiz toplanır.*

¹ Yılmaz Yıldız, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara, 2009, s. 107

² Osman Akandere, Yaşar Semiz, *a.g.e.*, s. 179; Orhan Doğan, *a.g.e.*, s. 258; Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *a.g.e.*, s. 215

³ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *a.g.e.*, s. 215

- 7. Madde: Şariat hükümlerinin uygulanması, bütün kanunların yürürlüğe konması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, antlaşma ve barış imzalanması ve vatan savunmasıyla ilgili savaş ilanı gibi temel haklar, Büyük Millet Meclisi'ne aittir. ...
- 8. Madde: Büyük Millet Meclisi hükümeti oluşturan bakanlıkları, özel kanun gereğince seçtiği bakanlar vasıtasıyla yönetir. Meclis yürütme ile ilgili işlerde bakanlara görev tayin eder, gerekirse bunları değiştirir.
- 9. Madde: Büyük Millet Meclisi genel kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi başkanıdır. ... Büyük Millet Meclisi başkanı Bakanlar Kurulu'nun da tabii başkanıdır.
- 10. Madde: Kanun-ı Esasi'nin bu maddelere aykırı düşmeyen hükümleri eskisi gibi yürürlükte dir.⁴

Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından, demokrasi ve laiklik doğrultusunda yaşanan gelişmeler 1921 Anayasası'nın yetersizliğini ön plana çıkardığı gibi, hâlihazırdaki koşullara uygun yeni bir anayasaya olan gereksinimi de artırdı. Bu gereksinim neticesinde, yeniden anayasa çalışmalarına başlandı.⁵

Anayasanın hazırlanması esnasında meclis ile Mustafa Kemal Paşa arasında yetki konusunda yaşanan mücadele dikkat çekmektedir. Bu dönemde meclisteki serbest tartışma ve demokrasi ortamının varlığını göstermesi açısından oldukça önemli olan bu süreç Türk parlamenter hayatının kısa sürede kat ettiği mesafeyi bizlere göstermektedir. Çalışmalar esnasında, cumhurbaşkanına verilmek istenen, başta meclisi feshetme, görev süresi, veto hususları olmak üzere, geniş yetkiler meclis tarafından kabul edilmemiş veya sınırlandırılmıştır.⁶ 20 Nisan 1924'de kabul edilen bu anayasa, ilkin e göre oldukça genişletilmişti. 6 bölüm ve 105 maddeden oluşan 1924 Anayasası'nın başlıca önemli maddeleri şunlardı:

1. Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.
2. Türkiye Devleti'nin dini İslam dinidir. Resmi dili Türkçe'dir. Başkenti Ankara şehridir.
3. Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.
4. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olup millet adına hâkimiyet hakkını kullanır.
5. Yasama yetkisi ve yürütme gücü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanır.
6. Meclis yasama yetkisini kendi kullanır.
7. Meclis yürütme yetkisini kendince seçilmiş cumhurbaşkanı ve onun atayacağı bir bakanlar kurulu eliyle kullanır. Meclis, hükümeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir.

⁴ Osman Akandere, Yaşar Semiz, a.g.e., s. 180; Refik Turan vd. ..., a.g.e., s. 190-191; Orhan Doğan, a.g.e., 258-259

⁵ my.

⁶ Cemil Koçak, a.g.m., s. 95

8. *Yargı hakkı, millet adına usulü ve kanununa gör bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır.*⁷

1924 Anayasası, 24 Mayıs 1924’de yürürlüğe girdi ve üzerinde beş defa değişiklik yapılmakla birlikte, 37 yıl yürürlükte kaldı.⁸ 1921 Anayasasına göre yumuşak bir kuvvetler ayrılığını barındıran bu anayasa ile devletin yönetim şekli ve demokratik yapısı güvence altına alındı.⁹

5. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası adıyla kuruldu ve 10 Kasım 1924 günü bilinen adını aldı.¹⁰ Türk siyasi hayatı, Demokrat Parti’nin kuruluşuna kadar, uzun süre tek parti ile devam etti. Bununla birlikte, ülkede çok partili demokrasinin tesisini arzu eden Mustafa Kemal Paşa’nın ölümüne kadar iki defa buna teşebbüs edildiyse de başarı elde edilemedi. Bu denemelerden ilki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, diğeri ise Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşudur.

a) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında bulunan milletvekillerinin hepsi Cumhuriyet Halk Partisi saflarında yer almakla birlikte, milletvekilleri arasında tam bir fikir birliğinden söz edilemezdi. Cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması ve anayasa çalışmaları esnasında mevcut fikir ayrılıkları açık bir şekilde kendini gösterdi. 1924 yılı sonuna yaklaşırken, Mustafa Kemal Paşa’nın, aynı zamanda asker olan milletvekillerinin istifa ederek, ordudaki görevlerinin başma dönemlerini istemesi parti içerisindeki anlaşmazlıkları artırdı. Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Cafer Tayyar gibi komutanlar askerlikten istifa ederek, milletvekilliğini tercih ettiler.¹¹ Bu isimlerin başını çektiği, aralarında Refet Paşa, Rauf ve Adnan Beylerin de bulunduğu muhalifler, 17 Kasım 1924’de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kurdular. Kuruluş esasları, Mustafa Kemal Paşa’nın inkılâpçı yapısı hilafına olsa da, o “*Bırakınız karşımıza çıksınlar, memleket işlerini münakaşa edelim.*” diyerek çok partili demokrasiye geçmek konusundaki kararlılığını ortaya koydu.¹²

Kazım Karabekir, 8 Aralık 1924 günü yapılan seçim sonucunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın başkanı seçildi. Liberalizm ve demokrasiyi ana ilke kabul eden, yerinden yönetim esasını benimseyen fırka, cumhuriyeti yaşatmak istediğini söylese de zamanla saltanat ve hilafet yanlılarını çevresine toplamaya başladı. Bu durum, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, inkılâpların devam etmesini isteyen kesim tarafından eleştirildi.¹³

13 Şubat 1925’de Bingöl’de başlayan Şeyh Sait İsyanı sonrasında yaşana gelişmeler ve çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, sonrasında başlayan sıkıyönetim çok partili geçiş sürecindeki bu ilk denemeyi

⁷ Orhan Doğan, *a.g.e.*, s. 260

⁸ Cemil Koçak, *a.g.m.*, s. 96; Refik Turan vd. ..., *a.g.e.*, s. 192

⁹ Refik Turan vd. ..., *a.g.e.*, s. 192

¹⁰ Yılmaz Yıldız, *a.g.e.*, s. 109

¹¹ Cemil Koçak, *a.g.m.*, s. 97

¹² Zerrin Günel, *a.g.e.*, s. 236

¹³ Refik Turan vd. ..., *a.g.e.*, s. 198

olumsuz yönde etkiledi. Yeniden kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin Doğu şubelerinde, isyanın genişlemesinde fırkanın pay sahibi olduğu kararı alındı. Kararın Ankara İstiklal Mahkemesi'ne ulaşmasının ardından, Başbakan İsmet Paşa tarafından, Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak, 3 Haziran 1925'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı.¹⁴

¹⁴Osman Akandere, Yaşar Semiz, *a.g.e.*, s. 190.

NELER ÖĞRENECEĞİM?

- İzmir Suikastı: 1926
- Serbest Cumhuriyet Fırkası
- Eğitim ve kültür alanında yapılan inkılaplar
- Kültür Alanında yapılan inkılaplar

İzmir Suikastı: 1926

Mustafa Kemal Paşa'ya 14 Haziran 1926 tarihinde, İzmir'de yapılması planlanan suikast girişimidir. Suikast, hayata geçirilmeden engellenmiştir.

Suikastın İzmir'in Kemeraltı semtinde yapılması planlanmıştır. Buradaki kavşakta dönmek için yavaşlayacak olan Mustafa Kemal Paşa'nın otomobiline; Ziya Hurşit Bey'in kaldığı Gaffarzâde Oteli ve "Gürcü" Yusuf ile "Laz" İsmail'in bulunduğu otelin altındaki berber dükkânından ateş edilecek ve bomba atılacaktı. Bu sırada yan sokaktaki otomobilde bekleyecek olan "Çopur" Hilmi ve "Giritli" Şevki ile birlikte olay yerinden kaçılması ve daha sonra bir motorla Sakız Adası'na geçilmesi planlanmıştır. Ancak 14 Haziran günü İzmir Valisi Kâzım Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraf sonrasında kendisinin İzmir'e seyahatini ertelemesi üzerine plan gün yüzüne çıkarıldı. 15 Haziran 1926'da "Giritli" Şevki'nin İzmir Valiliğine yazdığı mektupta ise suikastın kimler tarafından düzenleneceği bilgisi yer aldı. Kısa bir müddet sonra dört kişi yakalandı ve suçlarını itiraf etti.

Serbest Cumhuriyet Fırkası

Çok partili siyasi hayata geçiş sürecindeki ikinci deneme, 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile gerçekleşti. Fırkanın adı, kurucusu ve yöneticileri bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlendi.¹ Çok partili siyasi hayatın toplumdaki hoşnutsuzluğa çare olacağı görüşünde olan Gazi, inkılâpların güvenilir ellerde olması ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminin tekrarlanmaması için alternatif olacak bu partiyi kurma görevini yakından tanıdığı Fethi Okyar'a verdi.² Halk egemenliğine ve laikliğe bağlı kalmak koşuluyla ılımlı ve güvenilir kişilerin yer alacağı bu parti sayesinde hükümetin daha etkin bir şekilde çalışması beklenmekteydi.³

¹ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *a.g.e.*, s. 225

² Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 139

³ Alev Gözcü, *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 18

Cumhuriyet Halk Partisi'nin programıyla benzerlikler gösteren ve Liberal esaslara dayanan 11 maddelik parti programında, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik ilkelerine bağlı kalınacağı, anayasal hakların herkes için eşit bir şekilde hayata geçirileceği belirtilmekteydi. Ayrıca vergilerin insanların iktisadi güçlerine göre adil bir şekilde toplanması gerektiği savunulmaktaydı. Programda, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için yabancı sermayenin önemi vurgulamakta, bunun için de liberalizmin sağlanması ve kişisel girişimin desteklenmesi gerektiğine değinilmekteydi.⁴

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kısa sürede büyük bir gelişme gösterdi. Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda olduğu gibi, rejim karşıtları fırka etrafında toplanmaya başladı. Ali Fethi Beyin Ege gezisi sırasında CHP binasının taşlandı, CHP yanlısı olduğu gerekçesiyle bir gazetenin matbaasına saldırıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğraflarının da yırtıldığı olayları önleyemeyen parti yöneticileri çözümü partiyi feshetmekte gördüler. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 17 Kasım 1930'da kapanmasıyla sonuçlanan ikinci deneme, toplumun henüz çok partili hayata hazır olmadığını ortaya koydu.⁵

1. Eğitim ve kültür alanında yapılan inkılaplar

2.1 Eğitim alanında yapılan inkılaplar

Osmanlı Devleti'nden miras kalan eğitim sistemine bakıldığında, vakıfların idaresindeki medreseler, devletin açmış olduğu Batı tarzı okullar, azınlık okulları, yabancı okullar ve misyoner okullarından oluşan çok başlı ve birlikten yoksun bir yapıya sahip olduğu görülür. Devlet denetiminin olmadığı, her biri farklı karakter ve dünya görüşlerine sahip insanlar yetiştiren bu okullar, söz konusu yapıları nedeniyle Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandırıcı bir etkide bulunmuşlardı.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında yapılan ilk işlerden birisi, ihtiyaç duyulan kadroların yetiştirileceği eğitim sistemini yeniden düzenlemek oldu. Bu amaçla 3 Mart 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. Bu kanun ile birlikte eğitimde Tanzimat döneminden itibaren süre gelen çok başlılık sona erdirildi. Eğitimin laiklik ilkesi doğrultusunda yapılabilmesi sağlandı. Osmanlı tarihi boyunca devlet denetiminin son derece az olduğu, ortak eğitim müfredatının uygulanmadığı okullar, devlet çatısı altında toplanarak eğitimde devlet kontrolü ve birlik sağlandı. Bunun yanı sıra, milli eğitim politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için uygun koşullar teşkil edilmiş oldu.

2 Mart 1926'da Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun kabul edildi. Bütün öğretim kurumlarının belli esaslara göre düzenlendiği bu kanun ile birlikte devletin izni olmadan okul açılmamasına ve bütün eğitim kurumlarının müfredatının devlet tarafından oluşturulmasına karar verildi. Okul açma yetkisi

⁴Osman Akandere, Yaşar Semiz, *a.g.e.*, s. 191-192; Alev Gözcü, *a.g.t.*, s. 32-34, 36-38

⁵Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, *a.g.e.*, s. 227